

De Verenigde Naties: dam tegen de botsing der beschavingen

Rik Coolsaet

In september 2000 lanceerde een eminente groep van wijzen, op initiatief van de Iraanse President Khatami, het VN-Jaar van de Dialoog tussen Beschavingen. De ironie van het lot wou dat uitgerekend dat jaar 2001 wel eens in het teken zou kunnen staan van precies het omgekeerde, de botsing der beschavingen. De tragedie van de duizenden slachtoffers van de terroristische aanslagen op de WTC-torens in New York en het Pentagon in Washington was aanleiding tot allerlei sloganske reacties, gaande van 'de derde wereldoorlog is begonnen' tot een 'nieuwe kruistocht', die alle de indruk gaven dat wij aan de vooravond stonden van een frontale botsing tussen het Westen en de moslimwereld. Daarmee leek een voorspelling akelig dichtbij te komen. In 1993 had de Amerikaanse hoogleraar Samuel Huntington immers het doembeeld geschetst van een nieuwe wereldorde in de ban van botsende beschavingen, met als summum een clash tussen het Westen en de rest van de wereld.

Huntingtons wereld was de reactie van een pessimist op een ander toekomstscenario dat een jaar eerder op veel applaus was onthaald. Francis Fukuyama had in 1992 het einde van de geschiedenis voorspeld. Hij bedoelde daarmee dat het einde van de Koude Oorlog ook het einde had ingeluid van elk alternatief voor het Westerse samenlevingsmodel. De Koude Oorlog betekende de triomf van de ideale staat – de liberale democratie – en de triomf van de ideale economische organisatie – de liberale vrije-markteconomie. De Nieuwe Wereldorde van Francis Fukuyama was als het ware het eindpunt van een lange historische evolutie, een Hegeliaanse synthese.

Huntington echter keek naar Joegoslavië en beseftte dat die ideale wereld van harmonie en euforie nog wel even op zich ging laten wachten. De tragedie van 11 september lijkt Huntingtons pessimisme alleen maar gelijk te kunnen geven.

Welke bedenkingen men ook moge hebben bij de gebeurtenissen en publieke verklaringen die volgden in de maanden na de aanslagen, toch is er op zijn minst één lichtpunt, namelijk de steeds herhaalde bevestiging door zowat alle politieke leiders, zowel hier in het Westen als elders in de wereld, dat dit terroristische geweld juist niet mocht gezien worden in dat perspectief van botsende beschavingen. In België had premier Verhofstadt het onmiddellijk na de aanslagen over de dringend noodzaak het multiculturalisme in onze samenleving te koesteren. In de Arabische pers was tegen december 2001 een duidelijke perscampagne gestart om Osama bin Laden af te schilderen als datgene wat hij echt is, namelijk een geïsoleerd misdadiger die de Islam misbruikt om zichzelf als een moderne Saladin aan te dienen in zijn fantasiewereld van terreur en intolerantie.¹ In de Verenigde Staten riep president Bush zijn landgenoten herhaaldelijk op hun medeburgers van Arabische afkomst niet over dezelfde kam te scheren als de terroristen. Dat laatste op zich is reeds een opmerkelijke vooruitgang in vergelijking met de tweede wereldoorlog, toen de Amerikaanse president geen moment aarzelde om alle Amerikanen van Japanse afkomst op te sluiten omdat ze er automatisch van verdacht werden een vijfde colonne te vormen.

Wat 'beschavingen' zijn, zal nooit iemand met exacte precisie kunnen omschrijven. Er zijn natuurlijk wel tientallen definities zijn, de ene al omvattender dan de andere. Ze trachten alle hetzelfde te doen, namelijk een reeks kenmerken definiëren die een groep mensen onderscheidt van een andere groep mensen. Vele definities zijn dan ook arbitrair en sommige

niet erg overtuigend. In die zin is het begrip ‘beschaving’ even wazig als het begrip ‘volk’ dat nochtans in de aanhef van het Handvest van de Verenigde Naties wordt gebruikt, of het begrip ‘ras’ dat in de negentiende eeuw zo courant werd gebruikt, maar nu wat uit de mode is geraakt. Het zijn alle begrippen die snel aan het kwalijke euvel gaan lijden dat de verschillen tussen groepen mensen meer in de verf worden gezet dan de gelijkenissen en dus de indruk wekken van onveranderlijke monolithische blokken.

Dat doet mij denken aan het doodsimpele, maar ontroerend mooie verhaal dat de Marokkaanse romancier Tahar Ben Jelloun aan zijn dochter vertelde toen die hem vroeg hoeveel menselijke rassen er eigenlijk op deze aarde rondliepen: “Écoute bien, ma fille, les races humaines n’existent pas. Il existe un genre humain dans lequel il y a des hommes et des femmes, des personnes de couleur, de grande taille ou de petite taille, avec des aptitudes différentes et variées. (...) Le mot ‘race’ ne doit pas être utilisé pour dire qu’il y a une diversité humaine. Il a été utilisé pour exagérer les différences apparentes, c’est-à-dire physiques. (...) Je te propose donc de ne plus utiliser le mot ‘race’.”²

Ik denk dat we ‘beschaving’ nog het best kunnen voorstellen als dat wat kenmerkend is voor een groep mensen op dezelfde manier als ‘identiteit’ dat is voor elk van ons afzonderlijk – maar dan wel ‘identiteit’ zoals omschreven door de Frans-Libanese essayist en romancier Amin Maalouf. De identiteit van iedere persoon, aldus Maalouf, is uniek, omdat de levenswandel van eenieder uniek is. Identiteit heeft meer te maken met de relaties met onze tijdgenoten, dan met een erfenis van onze voorouders. Iemands persoonlijkheid wordt immers gekneed door de ervaringen die hij opdoet, de ontmoetingen die hij heeft en de botsingen die hij meemaakt. Iedereen bezit met andere woorden een ‘complexe’, een ‘samengestelde’ identiteit.³

Sommige van die deelaspecten liggen gevoeliger dan andere, zoals religie en taal. Soms voelt men zich bedreigd in één van die gevoelige aspecten van zijn identiteit, bijvoorbeeld als gevolg van discriminatie. Vanaf dat moment gaat dat bedreigde aspect, aldus nog Maalouf, je hele identiteit domineren. Je ontdekt de solidariteit van soortgenoten en de aldus gecreëerde groep kan zich gaan gedragen als een ‘moorddadig roofdier’ van het soort dat we gezien hebben in Rwanda, in Joegoslavië, in Libanon.

Wie de verschillen tussen individuen of tussen beschavingen al te sterk in de verf zet, vraagt om moeilijkheden. Dat betekent echter niet dat wij in het omgekeerde moeten vervallen. Precies omdat wij allen als individu uniek zijn, zijn wij van elkaar ook verschillend. Dat geldt ook voor groepen mensen, of – als u wil – voor beschavingen. Verschillen zijn ten dele het resultaat van onze historische erfenis, maar wellicht nog meer van de omstandigheden waarin we als groep leven, van onze persoonlijke ervaringen en van de kansen die we gekregen hebben. Precis deze diversiteit maakt dat we een dialoog nodig hebben. Maar de eerste bedoeling van een dialoog is te leren en niet zijn eigen waarheid te allen koste te willen verkondigen.

Hoe beletten dat de reële diversiteit niet aangegrepen wordt om de verschillen te zeer in de verf te zetten? Twee voorwaarden moeten daartoe vervuld worden.

Een dialoog veronderstelt, ten eerste, een principiële gelijkheid onder de gesprekspartners. De Nigeriaanse Nobelprijswinnaar Wole Soyinka – een van de Wijzen die het Jaar van de Dialoog tussen Beschavingen heeft gelanceerd – had het daarbij over een dialoog tussen gelijken, niet een dialoog gebaseerd op dominantie.⁴ Er is geen dialoog mogelijk als men –

zoals de Italiaanse premier Berlusconi in september 2001 – vertrekt van de basisstelling dat de westerse beschaving op een hoger niveau staat dan de Islam, om dan uit te nodigen tot een gesprek. Ik vrees dat als we de rekensom zouden maken, het dan zou blijken dat over de eeuwen heen meer mensen vermoord werden door christenen dan door Moslims, zoals uitgerekend Huntington onlangs verklaarde. Wereldoorlogen en volkenmoorden zijn in onze westerse geschiedenis helaas iets te veel voorgekomen opdat wij hoog van onze toren zouden blazen.

De tweede leidraad is de benadrukken wat ons bindt, eerder dan wat ons scheidt. Of het nu Zarathoestra was of Confucius, Boeddha, Jezus of Mohammed,⁵ allen hebben op de een of andere manier hetzelfde standpunt vertolkt als Tahar Ben Jelloun, namelijk dat er maar één mensheid is, m.a.w. dat er meer is dat ons bindt dan dat ons scheidt. In alle religies en beschavingen zijn er bij tijd en wijle mensen geweest die precies die gemeenschappelijke lotsbestemming hebben willen benadrukken en daarom pleitten voor een mondiale ethiek die ons gedrag moest richting geven: je moet voor de ander wensen wat jij voor jezelf wenst (Boeddha) en ervan uitgaan dat wat pijnlijk is voor jou, dat ook voor hem is (Mohammed). Indien mensen en dus ook beschavingen een gemeenschappelijke streefdoel vinden, zijn ze immuun voor politieke exploitatie waarbij ze tegen elkaar worden opgezet.

En precies op dit punt beland, komen we terecht bij de Verenigde Naties. Zoals de naam van de wereldorganisatie zegt: op het einde van de tweede wereldoorlog waren naties – volken – verenigd in een gemeenschappelijke doelstelling, namelijk een nieuwe wereldoorlog vermijden, door de fouten van het interbellum niet opnieuw te maken en zichzelf de instrumenten – in de eerste plaats de Verenigde Naties – te geven om vrede en welvaart voor iedereen te verzekeren.

Deze gemeenschappelijke doelstelling heeft het einde van de oorlog helaas niet lang overleefd. Samenwerking maakte snel plaats voor confrontatie, geloof in rede en vooruitgang voor Koude Oorlog, machtsstrijd en ideologische verdeling, met de Muur van Berlijn als symbool van de verdeling van Europa en van de hele wereld. De Verenigde Naties als gemeenschappelijke lotsbestemming en doelstelling verschrompelde naarmate de verschillen tussen Oost en West, tussen Noord en Zuid de overhand kregen.

Toen, tien jaar geleden, de Muur viel en er aan de Koude Oorlog een einde kwam, waren de verwachtingen dan ook hooggespannen. De toenmalige Amerikaanse president George Bush voorspelde, in volle Golfcrisis, een ‘Nieuwe Wereldorde’. Daar is nadien vaak heel cynisch over gedaan. Hij verwees daarmee echter naar een wereld, zoals ook de architecten van de Verenigde Naties in 1945 hadden willen tot stand brengen, waar niet het machtsevenwicht, maar het internationale recht zou heersen, waar de belangen van de wereldbevolking als geheel belangrijker zouden zijn dan de onderlinge verschillen. Er werd gesproken over een ‘vredesdividend’, waardoor militaire uitgaven zouden verminderen en meer geld naar de Derde Wereld zou vloeien. Welvaart voor iedereen in een wereld zonder oorlogen leek tien jaar geleden eindelijk binnen handbereik.

De Verenigde Naties werden gezien als de enige instantie die tot het gebruik van geweld mocht beslissen om tot de oplossing van een conflict te komen, zoals voorzien in het Handvest. Het internationaal recht – waar de Verenigde Naties symbool voor stonden – zou de nieuwe stabiliserende factor worden, nu de stabiliteit als gevolg van bipolariteit en confrontatie verdwenen was. Deze gemeenschappelijk visie kwam tot uiting in de Golfoorlog. In essentie was de Golfoorlog en de reactie erop te verklaren als een botsing met wat elders in de wereld, en in eerste plaats in

Europa, gebeurde. Daar weken confrontatie en het gebruik van militaire middelen voor samenwerking en diplomatie, terwijl men in de Golf getuige was van de invasie door een lokale dictator van een klein buurland.

De Golfoorlog werd algemeen aangezien als een geslaagde test voor de Verenigde Naties. Het mechanisme van collectieve veiligheid – slechts voor de tweede keer gebruikt sedert het ontstaan van de wereldorganisatie – leek het basismechanisme te zullen worden om de veiligheid van alle staten te verzekeren, precies zoals voorzien in het Handvest van de VN. De organisatie kende een dramatische toename van het aantal vredesoperaties: tussen 1988 en 1996 werden 29 nieuwe vredesmacht opgericht (meer dan het dubbele van de voorbije veertig jaar) met een maximaal aantal van 78.500 blauwhelmen in 1993.

Nieuw was daarenboven dat het optreden van de Verenigde Naties zich niet langer werd ingeperkt door het principe van de absolute soevereiniteit, vertaald in het klassieke principe van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden. Niet-gouvernementele organisaties als Médecins sans Frontières en Bernard Kouchner hadden het als eersten gehad over “le droit” en vervolgens “le devoir d’ingérence”. VN-secretaris-generaal Boutros-Ghali vertolkte eenzelfde evolutie in de geesten tijdens de Mensenrechtenconferentie van Wenen in juni 1993: “The State must be the best guarantor for human rights. It is the State that the international community should principally entrust with ensuring the protection of individuals. However, the issue of international action should be raised when States prove unworthy of this task, when they violate the fundamental principles laid down in the Charter of the United Nations, and when – far from being protectors of individuals – they become tormentors. In such circumstances the international community must take over from the States that fail to fulfil their obligations. I am asking whether a State has the right to expect absolute respect from the international community when it is tarnishing the noble concept of sovereignty by openly putting that concept to a use that is rejected by the conscience of the world and by the law”.

De jaren negentig zag bovendien de opkomst van nieuwe begrippen, zoals ‘duurzame ontwikkeling’ en ‘global governance’ of het beheer van onze ‘global neighbourhood’, de mondiale publieke goederen. Dit vocabularium weerspiegelde niet alleen het toegenomen besef dat verafgelegen gebeurtenissen ook op eigen land invloed hadden, of anders geformuleerd, het bewustzijn van een lotsverbondenheid op wereldschaal. Het vertolkte ook de visie dat we deze aarde slechts geërfd hebben en dat we dus de verantwoordelijkheid hebben om die ook in goede staat door te geven aan wie na ons komt.

Ook hier leek voor de VN een sleutelrol te zijn weggelegd. Naast collectieve veiligheid leken de Verenigde Naties ook een centrale instelling te gaan worden voor het beheer van transnationale, grensoverschrijdende problemen (‘problemen zonder paspoort’, zoals Kofi Annan ze noemde) van sociale en economische aard, wat herinnerde aan de oorspronkelijke tweede opdracht van de wereldorganisatie. Een snelle opeenvolging van mondiale conferenties zag het licht: over leefmilieu en ontwikkeling (Rio, 1992), mensenrechten (Wenen, 1993), bevolking (Cairo, 1994), sociale ontwikkeling (Kopenhagen, 1995), vrouwen (Peking, 1995). Deze vormden te zamen de blauwdruk van een ambitieuze globale agenda, in sommige gevallen gebaseerd op juridisch bindende conventies en regelmatige toetsingsconferenties. Het gaf de indruk dat er in de internationale gemeenschap een sterke conceptuele basis bestond om aan de Verenigde Naties een centrale rol te laten spelen in het beheer van deze grensoverschrijdende agenda, omdat – zo oordeelde men – de besproken

problemen een omvang hadden genomen die het vermogen van elk van de lidstaten afzonderlijk om ze daadwerkelijk op te vangen, overstegen.

De hoop op een hernieuwde jeugd voor de Verenigde Naties, bevrijd van haar verlamming door het gewicht van de Koude Oorlog, sprak uit het rapport dat Boutros Boutros-Ghali in 1992 op verzoek van de Veiligheidsraad neerlegde. Zijn Agenda for Peace was het meest ambitieuze programma voor een activistische en dynamische rol voor de Verenigde Naties ooit voorgesteld door een secretaris-generaal. Zij vond ook haar neerslag in de tientallen projecten en ontwerpen die de nieuwe wereldorde gestalte wilden geven rond de Verenigde Naties, naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de organisatie (1995).

Maar gaandeweg zou de hoop op een betere wereld verbleken. In de tweede helft van de jaren 90 stapelde zich een reeks ontwikkelingen op die aanvankelijk geïsoleerde gebeurtenissen leken te zijn, niet conform aan de algemene positieve ontwikkeling in de internationale relaties, maar die geleidelijk aan de aangekondigde ‘nieuwe wereldorde’ deden kantelen in een ‘wereldwanorde’.

Dat gevoel van onbehagen beperkte zich overigens niet tot de internationale politiek. Ook in de binnenlandse politiek leken onzekerheid, onvoorspelbaarheid en ondoorzichtigheid door te dringen, wat zich vertaalde in klaagzangen over de kloof tussen burger en politiek, maar ook in de opkomst van uiterst-rechtse militieën in de Verenigde Staten (in de eerste helft van de jaren 90) en in het succes van extreme politieke formaties in het Westen en van religieus geïnspireerd fanatisme elders in de wereld, die gemeenschappelijk hadden dat ze elk een schijnbaar simpele oplossing leken te bieden voor de complexiteit van de huidige wereldwanorde.

Begonnen in een atmosfeer van euforie (een wereld zonder oorlog en met groeiende welvaart voor iedereen) is de post-Koude Oorlog wereldorde op tien jaar tijd uitgemond in haar spiegelbeeld. De hypothesen waarop het geloof in de nieuwe wereldorde waren gebouwd, hadden de test van de werkelijkheid blijkbaar niet overleefd. In plaats van minder oorlogen, waren er blijkbaar meer gekomen, waaronder opnieuw een volkenmoord, ditmaal in Rwanda. Militaire macht stond en staat opnieuw in het centrum van de internationale relaties, zoals de dagelijkse beelden uit het Midden-Oosten ons leren. De mondialisering heeft in de ogen van velen geen harmonieuze economische ontwikkeling opgeleverd, maar een terugkeer naar de *booms-and-busts*, monetaire chaos en een groeiende inkomenskloof – een explosieve cocktail die in het verleden veel ravage heeft aangericht. Het geloof in de maakbaarheid van de samenleving, nationaal en internationaal, ruimde baan voor een gevoel van machteloosheid.

Op tien jaar tijd is de wereld met andere woorden zijn gemeenschappelijk streefdoel kwijtgeraakt. Zolang dat er niet opnieuw is, zal het woord ‘internationale *gemeenschap*’ een inhoudsloos begrip blijven.

Concreet, wat mij op korte termijn de meeste zorgen baart, is de vraag of de Verenigde Staten in de nasleep van de terroristische aanslagen van september 2001 aan de verleiding zullen weerstaan om als een zelfbenoemd sheriff met enkele zelf gekozen *deputies* uit te rukken telkens hij van mening is dat zijn belangen bedreigd worden en alleen in dat geval. Dat kan geen duurzame of legitieme wereldorde opleveren. Om duurzaam en legitiem te zijn moet een wereldorde immers waken over de belangen van allen, niet enkel die van de deelnemers aan de *posse*.

De nieuwe Amerikaanse houding inzake het Midden-Oosten lijkt mij allesbehalve bemoedigend in dat opzicht. Michael Howard, de briljante Britse militaire historicus, drukte er terecht zijn verbazing over uit dat wij in het Westen zo weinig begrip en medeleven hebben opgebracht voor de immense crisis waarmee de talloze bevolkingen van de Maghreb over het Midden-Oosten en Centraal-Azië tot Zuid-, Zuid-West-Azië en Indonesië vandaag worstelen: “overpopulated, underdeveloped, being dragged headlong by the West into the post-modern age before they have come to terms with modernity.”⁶

Dat lijkt mij ook de essentie te bevatten van wat mij het moeilijkste, maar op iets langere termijn ook het meest ingrijpende probleem waar de wereld van de 21ste eeuw mee zal te maken hebben. Amartya Sen, Nobelprijswinnaar economie in 1998, schreef in zijn ‘Tien waarheden over de mondialisering’: “Nooit eerder is de wereld zo rijk geweest als vandaag, maar nooit eerder was ook de ongelijkheid groter. Wie geen oog heeft voor dit schrijnende contrast, kan het scepticisme niet begrijpen die de huidige wereldorde oproept.” En ook: “Direct en indirect is ongelijkheid vandaag het meest essentiële vraagstuk, want de grootste provocatie.”⁷

De wereld heeft de afgelopen twee decennia een regelloze mondialisering gekend, voortgestuwd door de anonieme krachten van economie en financiën en vergezeld van het geloof in een onzichtbare hand die deze krachten in goede banen zou leiden. De belofte van welvaart voor iedereen, is echter niet bewaarheid geworden. Integendeel, de ongelijkheid in en tussen staten is fel toegenomen en de manier waarop sommige grote ontwikkelingslanden hun achterstand trachten in te halen, kan een bedreiging zijn voor iedereen. Simpel geschetst: het westers economisch model – dat gebaseerd is op het gebruik van fossiele brandstoffen, auto’s en wegwerpproducten – kan door de rest van de wereld met zijn 10 miljard bewoners in de komende eeuw niet overgenomen worden op gevaar af een onleefbare wereld te worden.

Als dit probleem verwaarloosd wordt, dan dreigt dit de stabiliteit van de wereldorde van de komende eeuw op een dramatische manier aan te tasten. Het Rode Kruis heeft in de zomer van 1999 gewaarschuwd voor een reeks megarampen die ons bedreigen als gevolg van de explosieve combinatie van de aantasting van ons leefmilieu, de ontbossing, het broeikas effect enerzijds en de bevolkingsgroei en de aanhoudende armoede anderzijds.⁸

In de loop van de komende eeuw zal het mondiale karakter van heel wat hedendaagse risico’s nog veel duidelijker te voelen zijn dan vandaag. Het zijn uitdagingen die door geen enkele staat nog op eigen kracht kunnen opgevangen worden, maar niettemin een bedreiging vormen voor allen: georganiseerde misdaad en drugstrafiek, terrorismebestrijding, witwaspraktijken en financiële speculatie, uitputting van ons visbestand en stijging van het zeeniveau, uitputting van de fossiele energiebronnen en verlies aan biodiversiteit, ... Dit zijn uitgerekend de publieke goederen die beheerd moeten worden in naam en ten voordele van de hele wereldgemeenschap, precies om te vermijden dat zij ten slachtoffer zouden vallen van een strijd tussen *haves* en *have-nots*, de klassieke motor van internationale conflicten.

Tien jaar geleden zag het er naar uit dat een hervormde en versterkte Verenigde Naties een centrale rol zouden bekleden in dit mondiale beheer. Vandaag echter is de toekomst van de Verenigde Naties bewolkt en het ontbreekt de lidstaten aan een gemeenschappelijke visie op de noodzaak en de functies van een wereldorganisatie. Het lijkt erop dat de verantwoordelijkheid van de staten voor het in stand houden van een wereldorganisatie wordt overgenomen door een nieuwe generatie mondiale filantropen, zoals Soros en Turner en dat unilateralisme en verwaarlozing van de behoefte tot mondiale regulering de plaats hebben

ingenomen van onze nauwelijks tien jaar oude dromen van een ‘beter georganiseerde en meer vreedevolle wereld’ – de woorden die Kofi Annan gebruikt heeft in zijn dankwoord bij de aankondiging dat de Nobelprijs voor de Vrede dit jaar de wereldorganisatie te beurt was gevallen.

De toekomst kan niet voorspeld worden. De toekomst moet gemaakt worden. Van één enkele zekerheid mogen we echter wel uitgaan: als we ze aan zichzelf overlaten, dan wordt de wereld van morgen opnieuw een jungle waarin enkel de wet van de sterkste geldt. Dat hoeft niet zo te zijn. Ook voor de internationale samenleving geldt wat Montesquieu ooit over de nationale samenleving schreef: in een wereld met spelers van ongelijke macht is het de vrijheid die onderdrukt en de wet die bevrijdt.

Rik Coolsaet

was speaking at the Belgian United Nations Association on the occasion of its 25th anniversary. He states that the UN offers a unique barrage to a possible clash of civilisations, enhanced by the terrorist attacks of September 11. He sketches the multiple projects for a rejuvenated world organisation at the end of the Cold War and their subsequent demise. But the new thinking that found its way into diplomatic discourse and agenda in the first half of the nineties, such as ‘global governance’ and ‘sustainable development’, still offers the best hope for a common international agenda if only the member states would act upon them. In the short run, he fears that the United States will not be able to resist the sirens’ song of unilateral action only acting, as a self-proclaimed sheriff commanding his posse, when its vital interests are considered at stake. In the long run, he judges the inability to recognise in time the urgent character of transnational threats and the refusal to consider growing inequality in the world as the major task ahead, as the most worrisome perspective for the world community.

(Rede ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Vereniging voor de Verenigde Naties (België), Gent, 8 december 2001. Verschenen in: *Internationale Spectator*, februari 2002)

---

¹ Washington Post, 23 november 2001

² Tahar Ben Jelloun, *Le racisme expliqué à ma fille*. Parijs, Seuil, 1998, pp. 20-21 (in het Nederlands vertaald als: *Papa, wat is een vreemdeling?* Amsterdam, Geus, 2001)

³ Amin Maalouf, *Les identités meurtrières*. Paris, Grasset, 1998 (in het Nederlands vertaald als: *Moorddadige identiteiten*. Amsterdam, Arena, 1999)

⁴ Unescopress on line, 2000-79, 6 september 2000

⁵ Leonard Swidler, *Global Dialogue and Global Ethic*. Global Dialogue Institute, 1998

⁶ Michael Howard, *Mistake to declare this a war*. Toespraak voor het Royal United Services Institute & The Guardian, 31 oktober 2001

⁷ Le Monde, 19 juli 2001

⁸ World Disasters Report 1999. Genève, International Federation of Red Cross and Red Crescent Society